

ՔԱՂԱՔԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆ

ՀԱՐԱՎԱՅԻՆ ԿՈՎԿԱՍԻ, ԵՎՐԱՉԷՍ-Ի ԵՎ ԵՄ-Ի ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԿԱՅՈՒՆՈՒԹՅԱՆ ԻՆՂԵՔՍՆԵՐԻ ՀԱՄԵՍԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ

ԱՐՈՒՍՅԱԿ ԱԼԵՔՍԱՆՅԱՆ

Արդի քաղաքական գործընթացների վերլուծություններում կարևոր տեղ են զբաղեցնում մոդելավորման մեթոդները: Վերջին տասնամյակներում մոդելավորումը լայնորեն կիրառվում է քաղաքական գործընթացները կանխատեսելու և կառավարման խնդիրները հետազոտելու համար:

Քաղաքական կայունության միջերկրային հետազոտության ու համեմատական վերլուծության գնահատականները, մոդելավորումն ու կանխատեսումները հնարավորություն են տալիս նախանշելու ռիսկերն ու բարձրացնելու որոշումների ընդունման արդյունավետությունը: Այդ իսկ պատճառով միջազգային խոշոր կազմակերպություններն ու վերլուծական կենտրոնները, մշակելով քաղաքական կայունության ինդեքսներ, նախաձեռնում են համեմատական մասշտաբային հետազոտություններ: Վերջին տասնամյակում նման ինդեքսներն արդեն իսկ համաշխարհային ճանաչում են ձեռք բերել:

Քաղաքական համակարգի կայունությունը մոդելավորելու և գնահատելու համար նախ և առաջ անհրաժեշտ է վեր հանել կայունությունը պայմանավորող հանգամանքները ու դրանց վրա ազդող գործոնների ամբողջությունը: Քաղաքական կայունության բոլոր գործոնները դիտարկելի են առանձին-առանձին: Միևնույն ժամանակ դրանք փոխկապակցված են, և մեկ գործոնի անկայունությունը կարող է հանգեցնել մյուսների ապակայունացման: Այդ գործոնները կարող են լինել ոչ միայն քաղաքական, այլև սոցիալական, տնտեսական և հոգևոր-մշակութային: Տեղին է նշել, որ մասնագիտական հետազոտություններում կարելի է հանդիպել ոչ այնքան «քաղաքական կայունության վերլուծություն», որքան «քաղաքական ռիսկերի վերլուծություն» հասկացությանը¹: Քաղաքական ռիսկը լայն առումով ներառում է քաղաքական կայունության կանխատեսումից մինչև բոլոր ոչ առևտրային ռիսկերի գնահատումը, իսկ նեղ առումով՝ որևէ հաս-

¹ Ավելի մանրամասն տես **Ephraim C. and Tunaru R.**, Qualification of Political Risk and Multiple Dependent Sources // *Journal of Economics and Finance*, 2003, № 1, **Sam W.** Why Political Risk is Important to You: And Eight Tips on How to Deal with It // *World Trade*, March 2000, **Пожалов А. А.** Исследования политического риска: история зарождения, становления и развития // "Вестник Московского университета". Сер. 12. Политические науки, 2006, № 3, **Соколов А. В.** Вероятностный подход к определению политического риска // "Вестник Московского университета". Сер. 12. Политические науки, 2001, № 6, **Красиков С. А.** Глобализация: политические риски открытости // "Полис", 2008, № 2:

տատության համար ֆինանսական կորուստների հավանականությունը²: Քաղաքական ռիսկերի անտեսումը կարող է հանգեցնել ներդրումային ծրագրերի նվազեցման և քաղաքական անկայունության դրսևորումների:

Քաղաքական ռիսկերի և կայունության հետազոտության արդիականությունը պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ ռիսկերի գնահատման նոր մոդելների ստեղծումը հնարավորություն է տալիս նվազեցնելու անորոշության մակարդակը քաղաքականության ոլորտում, չափել, կանխատեսել և կառավարելի դարձնել այդ ռիսկերը:

Այսօր քաղաքական ռիսկերի և կայունության գնահատման նպատակով մշակվում են բազմաթիվ մոդելներ և համակարգեր (POLITY, Estimated Political Stability, Failed States Index, Business Environment Risk Index, Political Risk Index, World Political Risk Forecast, POLICON, Control Risks, Oxford Analytical Data, International Country Risk Guide և այլն³), որոնց նպատակը քաղաքական որոշումների ընդունման արդյունավետության բարձրացումն է և ներդրումային քաղաքականության վերաբերյալ խորհրդատվության կազմակերպումը: Քաղաքական ռիսկերի վերլուծությունը և քաղաքական կայունության գնահատումը մեծ մասամբ ուղղված է ոչ այնքան այդ կայունությանը նպաստող և խոչընդոտող գործոնների կառավարելիությանը, որքան բիզնես ոլորտում համապատասխան որոշումների ընդունմանը:

Քաղաքական կայունության գնահատման քանակական մոտեցումը հնարավորություն է տալիս համեմատելու ինչպես տարբեր երկրները միմյանց հետ, այնպես էլ միևնույն երկրի տարբեր ժամանակաշրջանները՝ ըստ քաղաքական կայունության և քաղաքական ռիսկերի մակարդակի՝ կիրառելով թվային միևնույն միավորը, որն ամբողջացնում է քաղաքական, սոցիալ-տնտեսական և այլ գործոնների հարաբերական ազդեցությունը:

Մոդելավորման ժամանակ հիմք ենք ընդունում այն դրույթը, որ քաղաքական համակարգի կայունության վրա ընդհանուր առմամբ ազդում են երեք խումբ գործոններ՝ քաղաքական, սոցիալական և տնտեսական*:

² Այդ մասին տես **Подколзина И. А.** Проблемы дефиниции и оценки политического риска в зарубежных исследованиях // "Вестник Московского университета". Сер. 12. Политические науки, 1996, № 5, **Пожалов А. А.**, նշվ. աշխ., էջ 54-55, **Cosset J. C., De la Rian-derie B. D.** Political Risk and Foreign Exchange Rates: An Efficient-Markets Approach // Journal of International Business Studies. Fall 1985, էջ 99-112, **Cosset J., Oral M., Kettani O. and Daouas M.** An estimation model for country risk rating, // International Journal of Forecasting, №4, 1992, էջ 583-593:

³ Այդ մասին տես **Frey D., Ruloff D.** The Methodology of Political Risk assessment: An Overview, World Futures, N.Y., 1988. № 1/2, էջ 6-7, **De la Torre J., Neckar D.** Forecasting Political Risks for International Operations // International Journal of Forecasting, Amsterdam, 1988, № 2, էջ 228:

* Մոդելում ընդգրկված փոփոխականների ընտրությունն իրականացվել է փոփոխականների կոռելյացիոն մատրիցի կառուցման և դրանց արտաքսման մեթոդի հիման վրա: Նախնական փուլում ընդգրկվել է ավելի քան 30 փոփոխական, այնուհետև մոդելից դուրս են բերվել այն փոփոխականները, որոնք միմյանց հետ ունեն կոռելյացիոն ուժեղ կապ ($R \geq 10.71$): Բացառություն է «Ձինի գործակից» փոփոխականը, որը նույնպես ունի ուժեղ կոռելյացիոն կապ աղքատության մակարդակի հետ, սակայն հաշվի առնելով, որ հասարակության բևեռացվածությունը կարևոր և ազդեցիկ գործոն է քաղաքական կայունության գնահատման համար, այն նույնպես ընդգրկվել է մոդելի մեջ:

Քաղաքական կայունությունը պայմանավորող քաղաքական գործոններն են

1. օտարերկրյա ուղղակի ներդրումները (ՕՈւՆ),
2. տնտեսական ազատության ինդեքսը (ՏԱԻ)⁴,
3. քաղաքական իրավունքների ինդեքսը (ՔԻԻ)⁵,
4. քաղաքացիական ազատությունների ինդեքսը (ՔԱԻ)⁶,
5. կոռուպցիայի ընկալման ինդեքսը (ԿՇԻ)⁷,
6. քաղաքացիական անհնազանդությունների քանակը/մակարդակը (ՔԱ),
7. հակամարտության առկայությունը (ՀԱ):

Քաղաքական կայունության վրա ազդող սոցիալական գործոններն արտահայտվում են հետևյալ փոփոխականներով

1. մարդկային զարգացման ինդեքսը (ՄՁԻ)⁸,
2. իրական աշխատավարձի ինդեքսը (ԻԱԻ),
3. զբաղվածության մակարդակը (ՁՔ),
4. հանցագործությունների քանակը 1 շնչի հաշվով (ՀՔ),
5. աղքատության մակարդակը (Աղք),
6. ՋԻՆԻ ինդեքսը (ՋԻ):

Տնտեսական գործոններն են

1. ՀՆԱ-ն մեկ շնչի հաշվով,
2. առևտրաշրջանառության ծավալը (Ա),
3. վարկերի ծավալը տնտեսության մեջ (ՎՏ),
4. գնաճը (Գ),
5. ստվերային տնտեսության մակարդակը (Ստ.),
6. բյուջետային դեֆիցիտը (ԲԴ):

Մոդելում ընդգրկված փոփոխականներից երկուսը հաշվարկվում և սահմանվում է հեղինակի կողմից հետևյալ մեթոդաբանությամբ.

1. Քաղաքացիական անհնազանդությունների քանակը ներառում է սահմանված ժամանակահատվածում ցույցերի, գործադուլների, հավաքների, սոցիալական անկարգությունների քանակը: Այն քաղաքական կայունության գնահատման կարևոր փոփոխական է, սակայն հաշվի առնելով նման վիճակագրության բացակայությունը, հիմնվելով թերթերի տեղեկատվության ուսումնասիրությունների և վերլուծությունների վրա՝ այն գնահատվել է 5-0 սանդղակի շրջանակներում:

2. Հակամարտության առկայության ազդեցությունը քաղաքական կայունության վրա գնահատվել է հետևյալ կերպ՝ հակամարտության բացակայություն (0), պասիվ հակամարտության առկայություն. պետությունը գտնվում է կոնֆլիկտային իրավիճակում այլ պետության/պետությունների հետ, որը, սակայն, չի ուղեկցվում ակտիվ ռազմական գործողություններով (1), ակտիվ հակամարտության առկայություն. պետությունը գտնվում է կոնֆլիկտային իրավիճակում այլ պետության/պետությունների հետ, որն ուղեկցվում է ակտիվ ռազմական գործողություններով (2): Տվյալների նոր-

⁴ Տե՛ս <http://www.heritage.org>

⁵ Տե՛ս <http://www.freedomhouse.org>

⁶ Տե՛ս նույն տեղը:

⁷ Տե՛ս <http://www.transparency.org>

⁸ Տե՛ս «Human Development Report 2010», UNDP, Technical notes

նալացման ժամանակ առավելագույն արժեք (max) է 0-ն, իսկ նվազագույն (min)՝ 2-ը:

Բոլոր փոփոխականները, բացառությամբ բյուջետային դեֆիցիտի, առևտրաշրջանառության, տնտեսության վարկերի ծավալների, օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների, նորմալացվում են հետևյալ բանաձևով՝

$$X' = \frac{x_i - \min\{x_i\}}{\max\{x_i\} - \min\{x_i\}}$$

որտեղ՝

x_i -ն i-րդ բնութագրիչ ցուցանիշի մեծությունն է,

$\min\{x_i\}$ - ն i-րդ բնութագրիչ ցուցանիշի նվազագույն արժեքն է,

$\max\{x_i\}$ - ն i-րդ բնութագրիչ ցուցանիշի առավելագույն արժեքն է:

Ներերկրային ուսումնասիրությունների ժամանակ արժեքները ներմուծվում են մոդել մեկ պետության համար տարբեր տարիների կտրվածքով, իսկ միջերկրային վերլուծության պարագայում՝ մի քանի պետությունների համար մեկ տարվա կտրվածքով: Այդ նպատակով միջերկրային վերլուծությունների ժամանակ որոշ փոփոխականների համար որպես առավելագույն և նվազագույն արժեքներ ընդունվում են աշխարհի երկրների վերջին հինգ տարվա երեք նվազագույն և երեք առավելագույն տվյալների միջինացված ցուցանիշները, մեկ երկրի ուսումնասիրությունների դեպքում՝ նրա տարբեր ժամանակահատվածների համապատասխան արժեքները:

Ինչ վերաբերում է բյուջեի դեֆիցիտին, առևտրաշրջանառությանը, տնտեսության վարկերի ծավալներին, օտարերկրյա ուղղակի ներդրումների հաշվարկներին, ապա դրանք տարբերվում են մյուս փոփոխականների հաշվարկից այն պարզ պատճառով, որ այդ բնութագրիչ ցուցանիշներն աշխարհի տարբեր երկրներում խիստ տարբեր են: Միջերկրային համեմատությունների իրական գնահատականների ստացման համար անհրաժեշտ է օգտագործել այդ ցուցանիշների տոկոսը ՀՆԱ-ի նկատմամբ կամ կիրառել հետևյալ բանաձևը՝

$$Y' = \frac{\log y - \log y_{\min}}{\log y_{\max} - \log y_{\min}} :$$

Յուրաքանչյուր խմբի, այսինքն՝ քաղաքական (P_{qr}), տնտեսական (S_{qr}), սոցիալական (U_{qr}) գործոնների ինդեքսների հաշվարկն իրականացվում է քաղաքական կայունության վրա ազդող դրական և բացասական գործոնների նորմալացված արժեքների պարզ միջինների տարբերության հաշվարկով՝

$$P_{qr} = (O\text{ՈՒՆ} + S\text{ԱԻ} + P\text{ԻԻ} + P\text{ԱԻ} + ԿՈՒ)/5 - (ՀԱ + PԱ)/2,$$

$$U_{qr} = (ՄԶՀ + ԻԱԻ + ՁԲ)/3 - (ՀՔ + Ադք + ՁԻ)/3,$$

$$S_{qr} = (ՀՆԱ + Ա + ԿՏ)/3 - (Գ + Ստ + ԲԴ*(-1))/3:$$

Հաշվի առնելով վերոհիշյալ երեք խումբ փոփոխականների ազդեցությունը քաղաքական համակարգի վրա՝ առաջարկում ենք ձևակերպել այդ գործոնների աստիճանակարգությունը*: Ըստ այդմ՝ քաղաքական համա-

* Աստիճանակարգությունը սահմանվել է՝ ըստ քաղաքական կայունության տեսական դրույթների և առկա մոդելների համապատասխան ուսումնասիրությունների:

կարգի կայունության ինդեքսը (այսուհետև՝ ԲԳԻ) կհաշվարկվի $P_{գր}$, $U_{գր}$ և $S_{գր}$ կշռված միջին թվաբանականի հիման վրա՝

$$ԲԳԻ = (3 \times P_{գր} + 2 \times U_{գր} + S_{գր})/6:$$

Այսպես՝ քաղաքական համակարգի կայունության ինդեքսի ներկայացված բանաձևի համաձայն՝ քաղաքական համակարգի կայունության վրա առավելագույն ազդեցություն ունեն քաղաքական, այնուհետև՝ սոցիալական և տնտեսական գործոնները, որոնց ազդեցության հարաբերակցությունը համապատասխանաբար հետևյալն է՝ 1/2, 1/3 և 1/6:

Նշենք նաև, որ քաղաքական կայունության ներերկրային ինդեքսն արտահայտվում է -1-ից մինչև +1 միջակայքում ընկած համապատասխան միավորներով, իսկ միջերկրային քաղաքական կայունության ինդեքսը՝ -100-ից +100-ի միջակայքում ընկած համապատասխան միավորներով, որտեղ քաղաքական համակարգերը որակվում են հետևյալ կերպ.

[-100] - [-50]- անկայուն,

[-49] - [0] - ցածր մակարդակի կայունություն,

[1] - [49] - միջին մակարդակի կայունություն,

[50] - [100] - բարձր մակարդակի կայունություն:

Բարձր մակարդակի կայունություն ունեցող քաղաքական համակարգերն առանձնանում են հասարակության քաղաքական կյանքի ժողովրդավարացման բարձր մակարդակով: Այս մակարդակն ուղեկցվում է նաև հասարակության սոցիալ-տնտեսական ոլորտի կայուն զարգացմամբ, որը քաղաքացիներին ապահովում է կյանքի բարձր որակով և սոցիալական երաշխիքների արդյունավետ համակարգով: Կայուն քաղաքական համակարգերում իշխանության հերթափոխության գործընթացը չի ուղեկցվում այդ համակարգի ապակայունացմամբ: Քաղաքացիական խաղաղությունը կայուն քաղաքական համակարգերի կարևոր բնութագրիչներից է:

Միջին մակարդակի կայունության քաղաքական համակարգերում ժողովրդավարական գործընթացները և սկզբունքները՝ որոշ թերություններով հանդերձ, հիմնականում գերակայում են հասարակության քաղաքական կյանքում: Սոցիալ-տնտեսական զարգացումը որոշակի տատանումներով և անկումներով, այնուամենայնիվ, ունի աճի միտում: Մարդու իրավունքների պաշտպանության և օրենքի գերակայության ոլորտներում թերությունները չեն բացառվում:

Կայունության ցածր մակարդակը բնորոշ է այն քաղաքական համակարգերին, որտեղ առկա են սրված սոցիալական հակասություններ՝ բնակչության բևեռացում, հիմնական աշխատող բնակչության աղքատացում ու նեղ շրջանակի մարդկանց հարստացում: Այդ ամենի հետևանքով երկրում կարող է բարձրանալ քաղաքացիական անհնազանդությունների մեծ ալիք, տեղի ունենալ հեղաշրջում կամ հեղաշրջման փորձ: Կոնֆլիկտներն ու պատերազմներն այլ պետությունների հետ ևս հաճախակի երևույթ են:

Անկայուն քաղաքական համակարգերում առկա են իշխանությունների խորը ճգնաժամ և լեգիտիմության կորուստ, սոցիալական կոնֆլիկտ-

ներ, պատերազմական վիճակ, ոտնահարվում են մարդու իրավունքները, ուժի կիրառմամբ ճնշվում են քաղաքացիական անհնազանդությունները: Տնտեսությունը գտնվում է խորը ճգնաժամում, հասարակությունը, ըստ եկամուտների, խիստ բևեռացված է, առկա է աղքատության բարձր մակարդակ:

Սույն հոդվածի շրջանակներում ներկայացվում են նշված քաղաքական համակարգի կայունության գնահատման մոդելով կատարված 35 պետության միջերկրային հետազոտության, ինչպես նաև Հարավային Կովկասի, ԵվրԱզԷՄ-ի և ԵՄ-ի քաղաքական կայունության վրա ազդող գործոնների և դրանց ինդեքսների համեմատական վերլուծության արդյունքները:

Միջերկրային վերլուծությամբ ստացված տվյալների համաձայն՝ դիտարկվող պետությունների շրջանում քաղաքական համակարգի կայունության ամենաբարձր ինդեքսն ունի Լյուքսեմբուրգը (64), որի քաղաքական համակարգը որակվում է բարձր մակարդակի կայունությամբ, ամենացածրը՝ Ղրղզստանը (-6.9)՝ ցածր մակարդակի կայունությամբ քաղաքական համակարգով (տե՛ս աղյուսակ 2):

Դիտարկելով ԵՄ անդամ պետությունների ցուցանիշները՝ կարող ենք նշել, որ քաղաքական կայունության ամենաբարձր ինդեքսները գրանցել են Լյուքսեմբուրգը (64), Շվեդիան (59), Ֆինլանդիան (54), Դանիան (54), Իռլանդիան (53), Գերմանիան (50) և Ավստրիան (50), որոնք ունեն բարձր կայունությամբ քաղաքական համակարգեր: ԵՄ անդամ պետությունների շարքում կայունության ամենացածր ինդեքսներն արձանագրվել են Հունաստանում (26), Բուլղարիայում (30), Իտալիայում (34), Պորտուգալիայում (34), որոնց քաղաքական համակարգերը բնութագրվում են միջին կայունությամբ:

ԵվրԱզԷՄ անդամ պետությունների շարքում քաղաքական կայունության ամենաբարձր ինդեքսն ունի Ղազախստանը (4), որին մասամբ զիջում է Բելառուսը (3.8): Վերջիններս միջին մակարդակի կայունության սանդղակի ստորին սահմանում են: Ռուսաստանի քաղաքական կայունության ինդեքսը հավասար է զրոյի, որն այդ երկրի քաղաքական համակարգը որակում է որպես ցածր մակարդակի կայունությամբ: Եվրասիական տնտեսական ընկերակցության ամենացածր ինդեքսներն արձանագրվել են Տաջիկստանում և Ղրղզստանում, որոնք նույնպես համարվում են քաղաքական ցածր կայունություն ունեցող պետություններ (տե՛ս աղյուսակ 2):

Հարավային Կովկասի պետությունների արդյունքները դիտարկելիս նշենք, որ ըստ ստացված տվյալների՝ առաջատարը Վրաստանն է (4.6), որին գրեթե աննշան տարբերությամբ զիջում է Հայաստանը (4.3), և ամենացածր ցուցանիշն արձանագրել է Ադրբեջանը (-1.5): Հայաստանի և Վրաստանի քաղաքական համակարգերը մեկնաբանվում են որպես միջին մակարդակի կայունությամբ քաղաքական համակարգեր, իսկ Ադրբեջանինը՝ ցածր մակարդակի կայունությամբ:

Քաղաքական կայունության գնահատման հիմնական փոփոխականների արժեքները (ԵՄ, ԵվրԱզԵՍ և Հարավային Կովկաս)*

<i>Քաղաքական կայունության գնահատման մոդելի հիմնական փոփոխականները</i>	<i>ԵՄ</i>	<i>ԵվրԱզԵՍ</i>	<i>ՀԿ</i>
1. Օտարերկրյա ուղղակի ներդրումներ (% ՀՆԱ)	4.51	5.7	7.2
2. Տնտեսական ազատության ինդեքս (0-100)	69	55	67
3. Քաղաքական իրավունքներ (7-1)	1	6	5
4. Քաղաքացիական ազատություններ (7-1)	1	5	5
5. Կոռուպցիայի ընկալման ինդեքս (0-10)	6	3	3
6. Քաղաքացիական անհնազանդություններ (5-0)	2.4	3.9	2.5
7. Մարդկային զարգացման ինդեքս (առանց եկամ.)	0.892	0.762	0.794
8. Միջին ամսական աշխատավարձ \$(PPP)	2288	236	246
9. Զբաղվածության մակարդակ (%)	90	95	93
10. Աղքատության մակարդակ (%)	16	21	18
11. Ջինի գործակից	0.296	0.326	0.376
12. Հանցագործությունների քանակը 1 շնչի հաշվով	0.05	0.01	0.003
13. ՀՆԱ 1 շնչի հաշվով \$(PPP)	32221	10801	7107
14. Արտաքին առևտրաշրջանառություն (% ՀՆԱ)	124.8	103.6	83.6
15. Տնտեսության վարկավորում (% ՀՆԱ)	137.8	27.7	30.1
16. Գնաճ (%)	3	20	8
17. Սովերային տնտեսություն (% ՀՆԱ)	21	40	50

Բավականաչափ տարբերվում են ԵՄ-ի (42) և ԵվրԱզԵՍ-ի (-1) (անդամ պետությունների միջինացված ցուցանիշներն են) քաղաքական կայունության ինդեքսները (տե՛ս գծապատկեր 1 և աղյուսակ 2): Եթե համեմատենք առանձին ցուցանիշների արժեքները, ապա մոդելում ընդգրկված քաղաքական, սոցիալական և տնտեսական 19 փոփոխականներից գրեթե բոլորի դեպքերում Եվրոպական երկրների ցուցանիշներն անհամեմատ բարձր են (տե՛ս աղյուսակ 1):

Մասնավորապես քաղաքական իրավունքների և քաղաքացիական ազատությունների ինդեքսները⁹ ԵՄ պարագայում հավասար են 1-ի, որը, ըստ Freedom House-ի, բնութագրվում է որպես ազատ, ԵվրԱզԵՍ-ի դեպքում համապատասխանաբար 6 և 5, բնութագրվում է որպես անազատ: Քաղաքացիական անհնազանդությունների քանակի Եվրասիական տնտեսական ընկերակցության ցուցանիշը գրեթե երկու անգամ գերազանցում է ԵՄ-ի ցուցանիշին: Կոռուպցիայի ընկալման ինդեքսը ԵՄ-ի համար հաշվարկվել է 6.2, ԵվրԱզԵՍ անդամ պետությունների համար՝ 2.7 (գնահատ-

* Հաշվարկների հիմք են հանդիսացել հետևյալ աղբյուրները՝ 1, 13, 14, 15, 16- <http://data.worldbank.org/indicator/>, 2-<http://www.heritage.org/index/>, 3, 4 -<http://www.freedomhouse.org/>, 5- <http://www.transparency.org/>, 7- <http://www.transparency.org/>, 8- <http://w3.unece.org/>, 10-<http://data.worldbank.org>, <http://www.indexmundi.com>, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/>, 11, 12- <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>, ինչպես նաև՝ նշված պետությունների վիճակագրական տարեգրքերը / 17- <http://www.econ.boun.edu.tr> (01.04.13)

⁹ Տե՛ս www.freedomhouse.org

վում է 0-10 բալային համակարգով, ընդ որում՝ 0-ն նշանակում է կոռուպցիայի ընկալման ամենաբարձր մակարդակը, 10-ը՝ ամենացածր)¹⁰: Միջին ամսական աշխատավարձը՝ հաշվարկված ԱՄՆ դոլարի գնողունակության համարժեքության ցուցանիշով, ԵՄ-ում կազմել է 2288 դոլար, ԵվրԱզԵՄ-ում գրեթե տասն անգամ ցածր՝ 236 դոլար, աղքատության մակարդակը և Ջինի ինդեքսը համապատասխանաբար՝ ԵՄ՝ 16% և 0.296, ԵվրԱզԵՄ՝ 21% և 0.326: Նշենք նաև, որ, ի տարբերություն այլ ցուցանիշների, հանցագործությունների մակարդակը ԵՄ-ում ավելի բարձր է, քան Եվրասիական տնտեսական ընկերակցության պետություններում, որի հաշվարկված ցուցանիշը կազմել է առաջինի համար 0.05, իսկ երկրորդի համար՝ 0.01՝ հանցագործություն մեկ շնչի հաշվով: Մեկ շնչի հաշվով հանցագործությունների ամենափոքր քանակը գրանցվել է Տաջիկստանում: Ղազախստանում, Ղրղզստանում, Ադրբեջանում և Հայաստանում այդ ցուցանիշները ևս նվազագույններից են: Անդրադառնալով քաղաքական կայունությունը պայմանավորող տնտեսական գործոններին՝ նշենք, որ ՀՆԱ-ն մեկ շնչի հաշվով (ԱՄՆ դոլարի գնողունակության համարժեքության ցուցանիշով) ԵՄ-ի համար հաշվարկվել է 32221 դոլար, իսկ ԵվրԱզԵՄ-ի համար՝ 10801 դոլար, առևտրաշրջանառությունը և տնտեսության վարկավորումը ՀՆԱ-ի նկատմամբ ԵՄ-ի համար հաշվարկվել է համապատասխանաբար՝ 124.8% և 137.8%, իսկ ԵվրԱզԵՄ-ի համար՝ 103.6% և 27.4%: Վերջինս հինգ անգամ պակաս է Եվրամիության նշված ցուցանիշից: Մեր հաշվարկները ցույց են տալիս, որ ԵվրԱզԵՄ-ն ունի լուրջ խնդիրներ մասնավորապես գնաճի և ստվերային տնտեսության հարցերում: 2011 թ. ստվերային տնտեսությունը վերջինիս համար կազմել է 40%, իսկ գնաճը՝ 20%: այդ ցուցանիշը հատկապես շատ բարձր է եղել Բելառուսում (52%): Դա այն դեպքում, երբ ԵՄ-ի համար այդ փոփոխականները հաշվարկվել են համապատասխանաբար՝ 21% և 3%:

Հարավային Կովկասի երկրների ցուցանիշների համեմատական վերլուծությունը ցույց է տալիս, որ քաղաքական գործոնների ամենաբարձր ինդեքսն արձանագրվել է Վրաստանում (13), ինչը անհամեմատ բարձր է Ադրբեջանի ցուցանիշից (-26), Հայաստանի համար այդ ցուցանիշը կազմել է -2 (տե՛ս աղյուսակ 2): Փոփոխականների այս խմբում 2011 թ. քաղաքացիական անհնազանդությունների քանակն ամենաբարձրն է եղել Ադրբեջանում, դրանից մոտ երկու անգամ պակաս՝ Վրաստանում, այնուհետև՝ Հայաստանում: Կոռուպցիային վերաբերող հիմնախնդիրները համեմատաբար առավել լուծված են Վրաստանում (4.1), իսկ Հայաստանն (2.6) ու Ադրբեջանը (2.4) ունեն գրեթե միևնույն ցուցանիշը: Քաղաքական իրավունքների, քաղաքացիական ազատությունների և տնտեսական ազատության ոլորտներում պատկերը նույնպես գրեթե նույնն է, ինչ կոռուպցիայի պարագայում: Ս_{գր}-ի ամենաբարձր ցուցանիշը գրանցվել է Ադրբեջանում (44), ամենացածրը՝ Վրաստանում (7), Հայաստանի համար այն 34 է: Սոցիալական գործոնների ինդեքսը Վրաստանում բավականաչափ ցածր է՝ պայմանավորված հանցագործությունների մակարդակի և Ջինի

¹⁰ Տե՛ս <http://www.transparency.org>

ինդեքսի բարձր ցուցանիշներով: Հատկանշական է, որ Վրաստանում աղքատության մակարդակը բավականին ցածր է, բայց հասարակության բևեռացվածության մակարդակը բարձր է: Աղքատության ամենաբարձր մակարդակը Հայաստանում է (35%): Նշենք, որ համապատասխան հաշվարկները ցույց են տալիս, որ Հայաստանի աղքատության մակարդակի նույնիսկ 5%-ով նվազման դեպքում տարածաշրջանի պետությունների շարքում Հայաստանը կգրանցի քաղաքական կայունության ամենաբարձր ինդեքսը: Տ_{գր}-ի ամենացածր ցուցանիշը գրանցվել է Հայաստանում (-37), ամենաբարձրը՝ Ադրբեջանում (-19), որին որոշ չափով զիջում է Վրաստանը (-25) (տե՛ս աղյուսակ 2): 2011 թ. ի տարբերություն Հայաստանի՝ Ադրբեջանում և Վրաստանում պետական բյուջեները եղել են պրոֆիցիտային: Նշենք, որ սովերային տնտեսության մակարդակը բավականին բարձր է և՛ Ադրբեջանում (51%), և՛ Վրաստանում (60%): Հայաստանում այդ ցուցանիշը համեմատաբար ավելի նվազ է (39%): ՀԿ պետությունների առևտրային բանկերի կողմից տնտեսության վարկավորման ծավալների տոկոսը ՀՆԱ-ի նկատմամբ ամենաբարձրն է եղել Հայաստանում (36%), իսկ ՀՆԱ-ն մեկ շնչի հաշվով՝ ԱՄՆ դոլարի գնողունակության համարժեքության ցուցանիշով, գրեթե երկու անգամ բարձր է Ադրբեջանում (10 067 դոլար), քան Հայաստանում (5 789 դոլար) և Վրաստանում (5 465 դոլար):

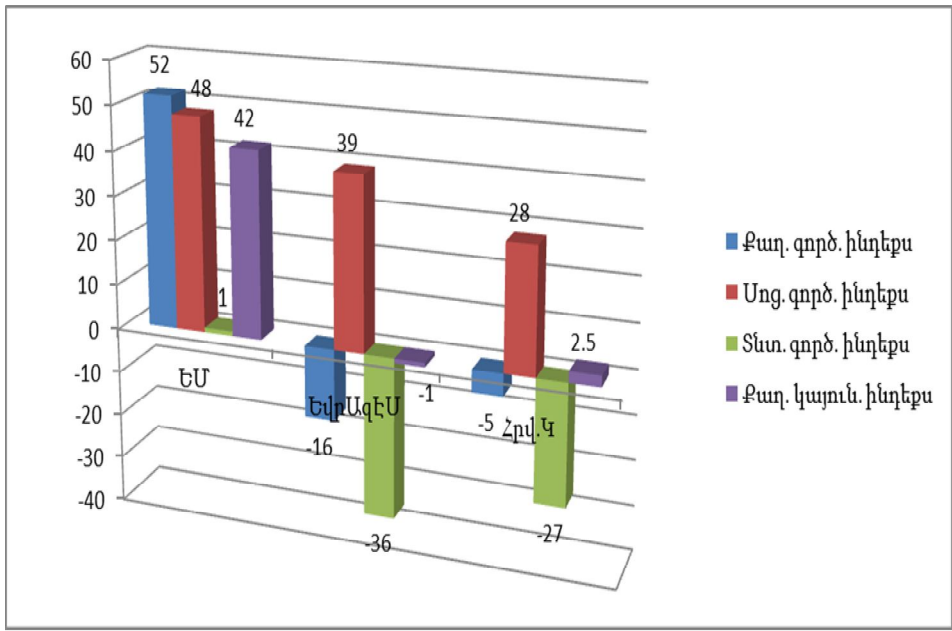
Անդրադառնալով հետազոտվող պետությունների սոցիալական, տնտեսական և քաղաքական գործոնների ինդեքսների ընդհանուր պատկերին (տե՛ս աղյուսակ 2)՝ նշենք, որ ԵՄ անդամ բոլոր պետություններն ունեն բարձր դրական Ք_{գր}-ներ: Նշված պետությունների շարքում բացառություն է միայն Վրաստանը, որն ունի ոչ այդքան բարձր, սակայն դրական Ք_{գր}: Հետազոտության շրջանակներում դիտարկվող բոլոր պետությունների սոցիալական գործոնների ինդեքսներն ունեն բարձր դրական արժեքներ: Այստեղ Վրաստանը ևս որոշ առումով բացառություն է, քանի որ գրանցել է ամենացածր ինդեքսը, որի պատճառներին արդեն անդրադարձել ենք: Սոցիալական գործոնների ամենաբարձր ինդեքսը գրանցել է Դանիան (75): Ինչ վերաբերում է տնտեսական գործոնների ինդեքսներին, ապա այստեղ իրավիճակը բավականին տարբեր է: Հարավային Կովկասի և ԵվրԱզԵՍ անդամ պետությունների Տ_{գր}-ներն ունեն բացասական արժեքներ: Դիտարկվող պետությունների շարքում տնտեսական գործոնների ինդեքսների նվազագույն արդյունքը Բելառուսինն է (-53):

Հատկանշական է, որ ԵՄ անդամ պետությունների շարքում նախկին սոցիալիստական ճամբարի բոլոր պետությունների, բացառությամբ Էստոնիայի և Հունգարիայի, տնտեսական գործոնների ինդեքսները բավականին ցածր են և ունեն բացասական արժեքներ: Ֆրանսիան, Իսպանիան, Ֆինլանդիան, Պորտուգալիան, Իտալիան, Հունաստանը ևս արձանագրել են տնտեսական գործոնների ցածր ինդեքսներ: Տ_{գր}-ի ամենաբարձր ցուցանիշն արձանագրել է Լյուքսեմբուրգը (48):

Հետազոտության համապատասխան հաշվարկների հիման վրա ստացել ենք նաև ԵՄ-ի, ԵվրԱզԵՍ-ի և Հարավային Կովկասի քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական գործոնների և քաղաքական կայունության հետևյալ ինդեքսները (տե՛ս գծապատկեր 1):

Գծապատկեր 1

ԵՄ-ի, ԵվրԱզԷՄ-ի և Հարավային Կովկասի քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական գործոնների և քաղաքական կայունության ինդեքսները (2011 թ.)*

Քաղաքական կայունության հաշվարկված ինդեքսները մեկնաբանելիս նշենք, որ ԵՄ-ն (42) և Հարավային Կովկասը (2.5) ունեն միջին մակարդակի քաղաքական կայունություն, այն տարբերությամբ, որ ԵՄ-ի դեպքում այդ արժեքը գտնվում է տվյալ սանդղակի վերին սահմանում, Հարավային Կովկասի պարագայում՝ սանդղակի ստորին սահմանում: ԵվրԱզԷՄ-ի գրանցած ինդեքսը (-1) այն բնորոշում է որպես ցածր քաղաքական կայունություն ունեցող կառույց: Հատկանշական է, որ ԵՄ-ի արձանագրած բարձր քաղաքական (52) և սոցիալական (48) գործոնների ինդեքսների շարքում առանձնանում է տնտեսական գործոնների ինդեքսը (1), որը համեմատաբար ցածր է: Համաձայն վերլուծության արդյունքների՝ գրեթե բոլոր պետությունների Տ_{գր}-ները հիմնականում ունեն ցածր արժեքներ: Պատճառը համաշխարհային տնտեսական ճգնաժամն է, որը, փաստորեն, դեռ հաղթահարված չէ: Հարավային Կովկասի և առավել ևս ԵվրԱզԷՄ-ի Տ_{գր}-ները նույնպես բավականին ցածր են՝ համապատասխանաբար -27 և -36:

Նշենք նաև, որ գրեթե բոլոր պետությունների Տ_{գր}-ները միմյանց հետ ունեն բարձր կոռելյացիայի գործակիցներ: Դա պայմանավորված է այն հանգամանքով, որ հետազոտվող պետությունները դիտարկվող ժամանակահատվածում հետզհետե, թեպետ և տարբեր տեմպերով, բարելավել են իրենց տնտեսական ցուցանիշները, ինչպես նաև գրեթե բոլոր պետությունները համաշխարհային ճգնաժամի հետևանքով 2008-2009 թթ. գրան-

* Այս գծապատկերում և հաջորդ աղյուսակում տեղ գտած հաշվարկները կատարված են հեղինակի կողմից:

ցել են $S_{գր}$ -ի կտրուկ անկում: Այնուամենայնիվ, ԵՄ անդամ պետությունների տնտեսական գործոնների ինդեքսների կոռեկցիայի կապն ավելի սերտ է, ինչը խոսում է ԵՄ-ի միասնական և արդյունավետ տնտեսական քաղաքականության մասին: Այդ շարքում առանձնանում է միայն Մեծ Բրիտանիան, որի տնտեսական ցուցանիշների կապը մյուս ԵՄ անդամ պետությունների հետ ավելի թույլ է:

Աղյուսակ 2

Քաղաքական, սոցիալական, տնտեսական գործոնների և քաղաքական կայունության ինդեքսները (ԵՄ, ԵվրԱզԵՄ, Հարավային Կովկաս, 2011 թ.)

Պետություններ	$P_{գր}$	$U_{գր}$	$S_{գր}$	ԲՀԿԻ
Լյուքսեմբուրգ	74	56	48	64
Շվեդիա	69	59	27	59
Դանիա	56	75	8	54
Ֆինլանդիա	74	52	-3	54
Իռլանդիա	68	50	17	53
Գերմանիա	66	50	1	50
Ավստրիա	61	53	7	50
Բելգիա	64	50	2	49
Նիդերլանդներ	54	55	15	48
Էստոնիա	59	42	14	46
Չեխիա	54	51	-4	43
Լիտվա	65	39	-14	43
Սալթա	53	46	3	42
Իսպանիա	58	40	-3	42
Սլովենիա	51	49	-6	41
Ֆրանսիա	48	50	-4	40
Լեհաստան	55	41	-19	38
Ռումինիա	54	42	-25	37
Հունգարիա	36	45	19	36
Սլովակիա	43	46	-4	36
Կիպրոս	34	48	7	34
Լատվիա	47	38	-15	34
Մեծ Բրիտանիա	29	53	3	33
Պորտուգալիա	37	39	-5	31
Իտալիա	31	47	-11	30
Բուլղարիա	35	38	-19	27
Հունաստան	22	42	-13	23
Վրաստան	13	7	-25	4.6
Հայաստան	-2	34	-37	4.3
Ղազախստան	-10	47	-39	4.0
Բելառուս	-6	48	-53	3.8
Ռուսաստան	-24	39	-7	0.0
Ադրբեջան	-26	44	-19	-1.5
Տաջիկստան	-19	31	-41	-6.0
Ղրղրդստան	-22	31	-38	-6.9
ԵՄ	52	48	1	42
<i>Հարավային Կովկաս</i>	<i>-5</i>	<i>28</i>	<i>-27</i>	<i>2.5</i>
<i>ԵվրԱզԵՄ</i>	<i>-16</i>	<i>39</i>	<i>-36</i>	<i>-1.0</i>

Ներերկրային ուսումնասիրությունները ցույց են տալիս, որ 2004 թ. ԵՄ-ին անդամագրված պետություններից հիմնական մասի քաղաքական կայունության ինդեքսն անդամակցությունից հետո կայուն աճ է ունեցել: ԵվրԱզԵՄ-ի անդամ պետությունների՝ ընկերակցության կազմավորումից առաջ և հետո դինամիկայի համեմատական վերլուծությամբ գրանցված արդյունքները վկայում են, որ Բելառուսի դեպքում, 2001-ից սկսած, կայուն աճ չի նկատվել: Ռուսաստանի քաղաքական կայունության ինդեքսը ընդհանուր առմամբ բարելավվել է, սակայն դիտարկվող ժամանակահատվածի դինամիկայում կտրուկ տատանումները բավականին շատ են, ինչը ևս անկայունության դրսևորում է: Ղազախստանի պարագայում ևս ցուցանիշների բարելավում է նկատվում՝ առավել մեղմ տատանումներով¹¹:

Հաշվի առնելով վերը բերված արդյունքները՝ նշենք, որ Հայաստանը, չբացառելով համագործակցության ցանկացած տեսակ թե՛ ԵվրԱզԵՄ-ի և թե՛ ԵՄ-ի հետ, այնուամենայնիվ պետք է հաշվի առնի, որ ԵՄ քաղաքական և տնտեսական մոդելն անհամեմատ առավել կայուն, կայացած և զարգացած է: Քաղաքական կայունության ինդեքսի համեմատական վերլուծության համաձայն՝ Հարավային Կովկասի և հատկապես Հայաստանի գրանցած գրեթե բոլոր ցուցանիշներն առավել բարձր են ԵվրԱզԵՄ-ի և դրա անդամ պետությունների արձանագրած արդյունքներից:

Բանալի բառեր – քաղաքական կայունության ինդեքս, քաղաքական գործոնների ինդեքս, սոցիալական գործոնների ինդեքս, տնտեսական գործոնների ինդեքս, քաղաքական համակարգի կայունության գնահատման մոդել, քաղաքական կայունության գնահատման մոդելի փոփոխականներ, միջերկրային հետազոտություն, ներերկրային հետազոտություն, քաղաքական ռիսկ, քաղաքացիական անհնազանդություններ, կոռելյացիոն վերլուծություն

АРУСЯК АЛЕКСАНЯН – Сравнительный анализ индекса политической стабильности Южного Кавказа, ЕврАзЭС и ЕС. – Моделирование – эффективный метод анализа политических ситуаций и решения сложных политических проблем. В статье представлена модель оценки стабильности политической системы, основанная на методе построения индексов, позволяющем анализировать ситуацию в определённой стране (внутристрановый анализ) и сравнивать различные страны (межстрановый анализ), используя единый числовой фактор стабильности (индекс). Дан сравнительный анализ 35-ти стран – членов ЕврАзЭС и ЕС, главным образом Южного Кавказа, по политическим, социальным и экономическим аспектам в качестве совокупных факторов и по их отдельным переменным.

Ключевые слова: индекс, политическая стабильность, политические факторы, социальные факторы, экономические факторы, модель оценки стабильности политической системы, межстрановые исследования, внутристрановые исследования, политический риск, корреляционный анализ

¹¹ Ավելի մանրամասն տե՛ս Հարավային Կովկասի, ԵվրԱզԵՄ և ԵՄ անդամ պետությունների քաղաքական կայունության ինդեքսը (ներերկրային և միջերկրային վերլուծություն) խմբ.: Ար. Ս. Ալեքսանյան, Եր., 2013, էջ 49-75, 77-180:

ARUSYAK ALEKSANYAN – *Comparative Analysis of the Index of Political Stability of the South Caucasus, the EurAsEC and the EU.* – Nowadays modeling has significant meaning in policy analysis and is one of the most effective methods to analyze political situations and to solve complicated problems. In the article, the author presents the model for assessing political system stability, based on the method of index construction as just this approach gives an opportunity to analyze the stability of the given country in its different periods (in-country analysis) as well as to compare different countries by stability level (cross-country analysis), using integrated numerical factor of stability (index).

The interdisciplinary research implemented by the author and presented in the article is devoted to the development and comparative analysis of the political stability index of the South Caucasus, the EurAsEC and the EU. The author also makes a comparative analysis of mentioned 35 countries (countries of the South Caucasus, the EurAsEC and the EU member states) by political, social and economic aspects as aggregated factors as well as by separate variables included in the model.

Key words – *political stability index, index of political factors, index of social factors, index of economic factors, political stability assessment model, political stability assessment model's variables, in-country analysis, cross-country analysis, political risk, civil disobediences, correlation analysis*